

”SVARTKONST”, ”ARJA HÅNNA” OCH ”TJÄNSTEFÖLK” – NÅGRA FOLKMINNEN FRÅN BARONENS TID I SÖDRA MJÖNÄS

Att vissa händelser från svunna tider lever kvar i folks minne, kanske förvanskas och berättas vidare i kommande generationer med olka sanningshalt är ju välbekant, vad som är sant eller osant, skröna eller verklighet kan vara och bli fördolt, icke desto mindre är dessa historier värda att ta till vara.

Naturligtvis fanns och finns många berättelser från baronens tid i Södra Mjönäs, en god sagesman är Gustaf Nilsson och följande uppteckning har kommit från hans penna: ”Friherre Carl von Düben å Mjönäs, då han samlade de strödda gårdarna i S. Mjönäs till ett mindre gods på 1850-talet, långt ifrån någon rik man. Vid sin död 1888 lämnade han emellertid efter sig en ganska stor förmögenhet. Detta till stor del tack vare arv. Ortsbefolkningen hade ej reda på detta utan trodde, att förmögenhetens tillväxt berodde på von Dübens förbindelse med hemliga makter. Enligt folktron var han ej fullt säker i utövandet av svartkonst, ty om hans död berättas följande: ”Baronen och en annan ”klok” gubbe, Højlycke-Sven, hade strax före baronens död av okänd anledning sysslat med svartkonst. De hade därvid frambesvurit makter, som de ej förmådde behärska utan måste brådska ge sig iväg till en kunnigare ”trollgubbe” uppe i Småland för att få hjälp. Då de efter besöket vid midnattstid voro färdiga att ge sig iväg hemåt, befallde de kusken att köra så fort, att de hunno över sockengränsen före soluppgången. Av baronens och Højlycke-Svens samtal under färden förstod kusken att de båda gubbarna trasslat till sina besvärjelser så pass, att det ej var utan att en av dem och kanske båda kom att ”stryka med”. Efter ett par dagar voro båda döda. Friherrinnan von Düben lär då ha yttrat: ”Det var egendomligt, att Carl ej stretade emot värre!”

Att befolkningen efter detta trodde sig ha sett baronen i en svart hunds skepnad stryka omkring det dübenska corps de logiet i Mjönäs bör ju ej förvåna. Den svarta hunden hade ögon som lyste i nattmörkret och sågs smyga omkring bland de gamla ekarna i parken. Personer som tjänat på gården hade sett baronen långt efter sin död sitta lutad över räkenskapsböckerna uppe på ett av vindsrummen.

Berättelser som var grundade på egna upplevelser hos baronens i Mjönäs är Annie Åkerhielms, hon har nedtecknat livfulla och intressanta notiser om tjänstefolket och inte minst om friherrinnans illa beryktade ”hånnaflokk”.

”Kom man till Mjönäs, hämtad vid kaffatorp av den allvarsamme gamle kusken Nord, den gamla hunden Silva och den gamle hästen Giralda, och hade farit uppför vägen mellan trädgårdarna, runt backen och upp till ingångsdörren åt gårdssidan, var det första som mötte en – hundskall. När vagnen stannade böljade det framför fotsteget av hoppande hundryggar, det var nästan inte möjligt att sätta ned en fot för att komma ur vagnen och hälsa på friherrinnan, som alltid kom ut på trappan och välkomnade, följd av de förut anlända gästerna. Näst efter henne själv var det ingenting som satte sin prägel på Mjönäs som dessa hundar – sju var det officiella antalet, men det växlade en smula efter omständigheterna. Ingenting kunde vara mindre herrgårdsmässigt än entrén. Först en liten utbyggd förstuga – i viken befann sig ”hundhålet” med en rörlig lucka, genom vilken hundarna själva kunde taga sig ut och in. Detta var nödvändigt. Det är besvärligt nog att hålla på att öppna och stänga för en hund – vad då icke efter sju? Sedan kom en ganska unik tambur, där hundlådorna stodo längs väggarna, framför dem hängde ytterkläderna. Det var farligt att inte hänga upp dem ordentligt, i synnerhet om bland de gamla hundarna funnos rekryter, som ännu inte hunnit ur lekåldern.

Det egendomliga var att deras matmoder, så aristokratisk till sina tankesätt, alls inte ville ha rashundar. Kanske berörde ras- och stamträdsväsen bland hundarna som något slags karikatyr av aristokrati. Alltnog, de tillhörde samtliga ”släktet byrax” och voro ett i hög grad

ouppfostrat följ, med undantag för "trotjänaren Stumma-Hannan" lydde de ingen mer än henne, och även det i begränsad mån och utan att på minsta sätt förhastat sig. Det var rätt obehagligt att vara ute på promenad med dem, när hon ej var med, mötte man t.ex. ett par barnungar, störtade sig alla sju stormskällande över dem. Beto gjorde de egentligen ej, men ungarna blevo vettskrämda och skreko i himmelens sky, och den promenerande ropade sig hes med en högst smädefull brist på effekt. Först när hundarna tyckte sig ha fått full utlösning för sina känslor, lugnade uppträdet av. Det var för övrigt med dem som med Indiens gudar; namnen voro permanenta, fast individerna växlade. Det fanns alltid en Kelsky, en Waloddi, en Koswa o.s.v. En bestämd rangordning mellan dem iaktogs, i det en alltid var favorit – alldeles som i harem – låg i matmoderns knä vid måltiderna satt bredvid hennes stol, "tiggde" och fick godbitar. De andra hade i ett hörn av matsalen sina skålar med mjölk och grovt bröd och fingo aldrig något annat.

Det fanns också andra djur på Mjönäs. Det fanns råttor, eller åtminstone möss. Man hörde dem emellanåt galoppa eller åka källbacke mellan brädväggen och tapeten, men så vitt jag minns blev aldrig någon av dem synlig. Lyckligtvis fanns ingen nämnvärt råträd bland sällskapet. För mössens skull hölls alltid en katt på vinden. Mjönäs var alltså uppdelat i en hundregion och en kattregion, skilda av en dörr som det var strängt förbjudet att ens ett ögonblick lämna öppen. Hundarna kommo aldrig upp och kattorna aldrig ned; De fingo hämta frisk luft på taket. Hundarna voro nämligen stora kattfiender och för att icke uppröra deras känslor fick man ej ens nämna ordet katt i deras närvaro. Inte ens på främmande språk, eftersom ordet är sig tämligen likt på de flesta europeiska språken. Latin gick an, det förstodo hundarna ändå icke.

För stamgästerna på Mjönäs hörde det till att första förmiddagen avlägga en särskild visit hos hushållerskan i hennes rum. Det var inte friherrinnan som fordrade det, tvärtom tror jag att hon fann det ganska onödigt. Bruket hade utbildat sig bland gästerna, som tyckte att den präktiga Elsa, tjugohårig på platsen, förtjänade det. Hon var vad de isländska sagorna kallade "en kärnkvinn", storbondedotter från trakten, kort och bred till växten, men en ganska imponerande företeelse, som säkert kunde sätta sig i respekt hos sin underlydande stab av tjänsteflickor. Jämte henne funnos två andra trotjänare. Kusken Nord, en allvarsam och ordknapp gråskäggig man, f.d. soldat, var den ene. Jag minns honom från en körtur på en av de smala bivägarna, där de höga och breda stengärdesgårdarna, överallt inhägnade vägarna mil efter mil, å ömse sidor skrapande mot vagnshjulen. "Nord", frågade en av de åkande damerna, "hur skulle det gå om man mötte någon här?" "Man möter inte nauen". "Men om man gjorde det?" "Ja, men det gör man inte." Ja, men det kan väl ändå tänkas – och vad gjorde man då?" Nord brydde sig inte om att ansträngs sin fantasi med en så osannolik eventualitet. Han svarade efter ett ögonblick: "Ja-a – dau feck en vall si å begau si pau naud vis."

Han åtnjöt också en privilegierad ställning, och voro händelsevis inga "grindbarn" tillreds att öppna någon av de talrika grindarna, var det naturligtvis en av de åkande som steg av för att bespara honom mödan att lämna sin plats. Grindbarn funnos dock så snart det var en stuga i närheten. Taxan var ett öre – ettöringar samlades i en särskild gammal pung, som medhades. Friherrinnan tyckte ej om när vi – lättsinniga tillfälliga gäster – ökade den till två – ja, fasa – stundom fem! Det sista vågade vi ej tala om.

Den andra trotjänaren var Nords syster "Stumma-Hannan". Hon var nämligen dövstum, men en mycket duglig och redbar människa. Hon hade varit på institut och lärt sig teckenspråket – verkligt tal hade man då ännu ej hittat på att lära de dövstumma. Men av tecknen hade hon i vardagslag ingen nytta, ty dem förstod ingen på Mjönäs. Hon hade därför, ursprungligt intelligent som hon var, utbildat åt sig ett särskilt teckenspråk, ett slags bildspråk som litet var och en kunde gissningsvis förstå.

Var människa i hennes omgivning hade sitt särskilda tecken. Hon knep sig i öronsnibben – det betydde hushållerskan, som bar öronringar. Hon strök sig med händerna från pannan nedåt kinderna – det betydde friherrinnan, som likt andra gamla damer på den tiden i enlighet med sin ungdoms mode bar håret slätt nedkammat över öronen.

För att säga att någonting skulle ske om tre dagar lade hon kinden tre gånger mot handen och blundade – det betecknade de mellanliggande nätterna. Beröring av vänstra ringfingret betydde giftermål; med användande av personernas tecken kunde hon alltså säga: den är gift med den. Pekande mot fjärran betydde resa och så vidare. För att reda sig på Mjönäs måste man lära sig elementerna av Hannas språk, hela språket kunde ingen mer än Elsa. När Hanna gick i sina sysslor, plägade hon dessutom uppgiva underliga, gnällande läten som hon säkert själv ej visste om. Jag chockerade en gång djupt en mycket ortodox dam i sällskapet med att framkasta att Hannas läten kanske sammanföll med människans urljud. I alla händelser kunde hon göra sig väl förstådd av hundarna, som hon hade bättre hand med än någon annan i huset, friherrinnan inte ens undantagen.

Ensliga, enformiga och dystra hade alltid vintrarna på Mjönäs varit, dess ägarinna gick då ensam och så gott som helt utestängd från livet, utom när någon av hennes närmaste då och då för några dagar eller ett par veckor gjorde sig ledig och kommo på besök. De senare åren hade hon en hjälpreda, hushållsfröken eller vad man vill kalla henne, men två människor, omgivna av en ödemarks snö, äro inte mycket. De många hundarna hade utfyllt mycket av denna ensamhet, men de sista åren orkade hon ej med ett så stort antal. De inskränktes slutligen till tre. Också sommarens gästrets blev trängre. En och annan av de gamla vännerna hade redan lämnat denna världen, och nya kommo naturligtvis icke i stället. Den nämnda hushållsfröken såväl som Elsa, Nord och Hanna stannade emellertid hos henne så länge hon levde. Det har säkerligen hänt många gammal egendomsherre under de omvälvningens decennier vi genomlevat, att han, i grunden välvilligt och människovänligt sinnad, så att säga oförvarandes råkat i konflikt med tiden, helt enkelt därför att han icke förstått följa med och sätta sig in i att hans underlydandes livsanspråk blivit helt andra, att vad som alltid varit bra och tillräckligt icke längre är det. I viss mån var det nog så även på Mjönäs. Fjärran från allfarsväg som det låg var det kanske till och med ovanligt gammaldags. Baronerna och hans fru beklagade sig när post och tidningar blevo dagliga. Det var så lagom tyckte de, när posten kom tre gånger i veckan. Järnvägen förde civilisationen för nära dem, förut måste man ju köra på vagn de tre milerna från Kristianstad, till dels genom obygd. Det var lugnare och tryggare då.

En ask härstammande från Mjönäs gård utvisar den gräskulle på Vånga kyrkogård under vilken det välborna herrskapet vilar, Det sägs, att von Düben velat ha invigt en gravplats åt sig och friherrinnan i Östermark. Det var väl ett utslag av hans stora kärlek till skogen.

Anders Hernbecker

Ur Oppmanna-Vånga hembygdsförenings årsskrift 1991